

KATI MIKKOLA

Katsomusopetuksen malli vähemmistö- ja historiapolitiikkana

Pohdin seuraavassa katsomusopetuksen mallia suomalaisen vähemmistö- ja historiapolitiikan näkökulmista. Tiedostan, että aihe kattaa vain pienen siivun katsomusopetuskeskustelun kokonaisuudesta. Muistuttakoon se kuitenkin, että katsomusopetuksen malli on väistämättä vähemmistöpoliittinen kannanotto, halusimme sitä tai emme.

Kerin seuraavassa katsomusopetuksen vyyhtiä langanpäästä, jonka tarjosi eräässä keskustelutilaisuudessa Suomen ortodoksisen kirkon kasvatus- ja koulutusasioihin perehtynyt kirkkopalvelujen koordinaattori Sirpa Okulov. Muun puheensa ohessa hän totesi pitävänsä nykyistä uskonnonopetuksen mallia tärkeänä siksi, että tieto ja ymmärrys ortodoksisen kirkon historiasta Suomessa säilyy. Äkkiseltään huomasin ajattelevani, ettei kai tuon tiedon ylläpitämisessä koulujen uskonnonopetuksella ole ensisijaista tehtävää. Tarkemmin ajatellen ajatus alkoi kuitenkin tuntua yhteiskuntapoliittisesti varsin kiinnostavalta ja monitahoiselta.

Hegemonisen historiakuvan haastajat

Kun ajatusta Suomen ortodoksien historian vaalimisesta laajentaa, huomaa nopeasti, että koululaitoksella on vaalittavana myös uskonnottomien historia Suomessa, muslimien historia Suomessa, juutalaisten historia Suomessa, buddhalaisten historia Suomessa ja niin edelleen. Perustellusti voidaan esittää, että perustiedot näistä kuuluvat kaikkien suomalaisten yleissivistykseen ja että tämä tieto voitaisiin hyvin välittää myös kaikille yhteisellä katsomusopetuksella. Toisaalta on yhtä selvää, että kaikille yhteisessä opetuksessa tieto kunkin vähemmistön osalta jää vähäiseksi ja helposti pinnalliseksi. Perheen katsomustaustan mukainen opetus puolestaan syventää käsittelyn tasoa mutta ”hajauttaa” tietoutta oppilaiden kesken. Olennainen kysymys onkin näin ollen se, olisiko yhä monikulttuurisemmaksi muuttuvalle yhteiskunnallemme eduksi, jos sitä tulevaisuudessa(kin) rakentaisivat myös sellaiset ihmiset, jotka ovat kouluopetuksessa oppineet hahmottamaan maamme historiaa osittain toisesta näkökulmasta kuin enemmistö.

Kulttuurisen moninaisuuden määrittely ja analysointi on viime aikoina ollut ajankohtainen tutkimuksen teema sekä Suomessa että kansainvälisesti. Historiantutkimuksessa on noussut yhä voimakkaammin esiin paino-

tuksia, joissa korostetaan historian monimuotoisuutta ja haastetaan ”suuria kansallisia kertomuksia”. Esimerkiksi käyköön se, että noin 6 000 pienoiselämäkertaa sisältävää *Suomen kansallisbiografiaa* on täydennetty vuodesta 2010 lähtien otsikolla ”Moninainen Suomi”. Kansakunnan kaanoniin on liitetty kansallisten ja uskonnollisten vähemmistöjen, maahanmuuttajien, ulkomaille muuttaneiden suomalaisten sekä eri kansalaisliikkeiden edustajien elämäkertoja. *Kansallisbiografia II* edustaa hegemonista kansallista historiakuvausta haastavaa historiapolitiikkaa tarkastelemalla yksilöiden toimintaa ja sen vaikutuksia. Oman uskonnon opetuksen mallissa samankaltainen näkökulma on implisiittisesti läsnä uskonnollisten vähemmistöjen näkökulmasta.

Oman uskonnon opetuksen mallissa toteutuvaa vähemmistöjen oikeuksien huomioon ottamista voidaan tarkastella historiapolitiittisena eleenä, joka osoittaa halua tehdä tilaa erilaisille kertomuksille ja tulkinnoille Suomesta. Uskonnollisten ja katsomuksellisten ryhmien erilaiset kokemukset ja näkökulmat edustavat kulttuurista tietoutta, joka monipuolistaa ja suhteellistaa käsityksiä suomalaisista ja suomalaisuudesta. Tämä voi olla tärkeä voimavara, kun nyt ja tulevaisuudessa käydään yhteiskunnallista keskustelua ja neuvottelua siitä, millaista yhteiskuntaa Suomesta halutaan rakentaa. Kyse ei siis ole vain yksittäisten intressiryhmien eduista vaan moniarvoisen yhteiskunnan voimavarasta laajemmassa mielessä.

Monistinen vai pluralistinen Suomi?

Kun ajatusten kerää purkaa historiapolitiikan näkökulmasta edelleen, esiin nousee kysymys siitä, millainen ihanne-Suomi katsomusopetuskeskustelussa kajastaa. Millaista Suomea koululaitoksen, ja katsomusopetuksen sen osana, halutaan rakentavan?

Suhtautumistavat yhteiskunnan moniarvoistumiseen voi hahmottaa janana, jonka ääripäitä ovat monistinen ja pluralistinen malli. *Monistisen* ihanteen mukaan vain yhdenlaiset arvot ovat hyväksyttäviä ja kaikki näitä arvoja

uhkaavat tekijät tulee torjua. Tämänkaltaisen kanta kietytty ajatukseen ”maassa maan tavalla” ja vaatimukseen siitä, että maahanmuuttajien ja toisin uskovien tulisi omaksua ”valtakulttuuri” ja sulautua joukkoon. Tällöin kamppailu käydään ennen kaikkea siitä, kuka maan tavan ja valtakulttuurin arvopohjan määrittelee – enemmistökö, vai joku äänekäs vähemmistö?

Pluralistisen ihanteen mukaan moniarvoisuus taas on arvokasta sinänsä. Tämä merkitsee sitä, että vähemmistöryhmiä tulisi tukea säilyttämään oma kulttuurinen ja uskonnollinen identiteettinsä. Sulautuminen enemmistön kulttuuriin vähentää kulttuurista monimuotoisuutta, eikä ole täten toivottavaa. Toisaalta vähemmistöryhmien yhteisöllisyyttä ei myöskään nähdä uhkana kansakunnan yhteenkuuluvuudelle.

Nykyinen eriytetty katsomusopetus näyttäisi tukevan pluralistista ihannetta, jossa katsomuksellisen ja uskonnollisen moninaisuuden säilymistä pidetään arvokkaana. Toisaalta yksityisten uskonnollisten koulujen perustamiseen on Suomessa suhtauduttu varauksellisesti. Suomalaisessa koulutuspolitiikassa ja katsomusopetusmallissa onkin yhdistynyt kaksi äkkiseltään vastakkaiselta vaikuttavaa tavoitetta: yhtäältä pyrkimys tukea kulttuurista monimuotoisuutta ja toisaalta halu vaalia kaikille yhteistä perusopetusta. Nykyinen malli näyttää tyydyttäneen pääosin paitsi luterilaista enemmistöä myös uskonnollisia ja katsomuksellisia vähemmistöjä – ainakin mikäli asiaa arvioidaan sen perusteella, että hankkeet erityiseen maailmankatsomukseen perustuvien yksityisten koulujen perustamiseksi ovat olleet harvinaisia.

Katsomuksellinen kotiseutu

Perusopetuksessa eräänlainen ”kotiseutuperiaate” näkyy monella tasolla. Opetuksessa on pidetty pedagogisesti perusteltuna edetä laajenevin kehin, tutusta vieraampaan. Paikallisia opetus suunnitelmia laadittaessa otetaan huomioon paikalliset olosuhteet, tarpeet ja mahdollisuudet. Nykyisessä kouluopetuksessa kotiseutu mielletään paitsi maantieteellisenä myös kielellisenä ja katsomuksellisenä kotiseutuna, kuten oman äidinkielen, kotikielen ja toisen kielen ylläpito-opetuksen sekä oman uskonnon opetuksen mallit osoittavat. ”Kotiseudun” rajat kulkevat kuitenkin nykykoulussa kutakuinkin edellä mainituissa. Eriytettyä opetusta esimerkiksi eri puoluetäustoista tai eri sosioekonomisista taustoista tuleville lapsille ei ole vakavasti esitetty saati harkittu – joskin ”eliittikoulujen” ja ”lähiökoulujen” vastakkainasettelun on pelätty välillisesti johtavan opetuksen eriytymiseen tämänkaltaisten taustamuuttajien perusteella.

Kysymyksiä herättää toki sekin, onko kodin uskonto- ja katsomustausta verrattavissa äidinkielen tai asuinpaikkaan. Hyvällä syyllä voidaan esimerkiksi kysyä,

missä määrin *oman* uskonnon opetusta vaikkapa luterilainen tai ortodoksinen uskonnonopetus on, eläähän moni lapsi varsin maallistuneessa perheessä. Samalla törmätään ”uskontotaustan” määrittelyongelmaan, johon nykyinen malli on vastannut pitämällä kirkon jäsenyyttä tältä osin riittävänä osoituksena katsomustaustasta. On myös muistettava, että eriytetystä opetuksesta huolimatta katsomuksellisen kotiseudun voi vaihtaa siinä määrin kuin maantieteellisen tai kielellisenkin: moni muuttaa myöhemmin elämässään muualle, opettelee muita kieliä ja alkaa jopa ajatella muulla kuin alkuperäisellä äidinkielellään – ja löytää elämänsä katsomuksensa kotitaustalle vieraasta perinteestä.

Tehkää niin kuin sanon vai niin kuin teen?

Laadukasta ja yleissivistävää katsomusopetusta voidaan varmasti tarjota monenlaisissa opetuksen malleissa, joskin eri mallien vahvuudet (ja heikkoudet) ovat erilaiset. Opetuksen sisällöt ovat eräänlaisia peilejä, joita vasten identiteettiään rakentava lapsi tai nuori saa pohtia omia näkemyksiään. Yhteiskunnallisella tasolla on kuitenkin tärkeää huomata, että on paitsi pedagoginen myös vähemmistö- ja historiapolitiittinen kannanotto, millaisia peilejä opetuksen sisällöillä halutaan oppilaille tulevaisuudessa tarjota.

Juhlapuheissa tavataan hymistellä hyväksyvästi uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen merkitykselle sekä ajatukselle siitä, että jokaisella on oikeus omaan kulttuuriperintöönsä. Myös katsomusopetuskeskustelussa monista arvolähtökohdista vallitsee nähdäkseni varsin suuri yksimielisyys siihen nähden, miten kohtaamattomalta ja polarisoituneelta keskustelu pinnalta katsoen vaikuttaa. Julkisuudessa käytyyn katsomusopetuskusteluun osallistuneiden joukossa esimerkiksi kysymykseen uskonnollisten ja katsomuksellisten vähemmistöjen oikeudesta oman identiteettinsä vaalimiseen vastataan yleensä itsestään selvästi myöntävästi. Se, tulisiko tätä oikeutta tukea myös koulujärjestelmän kautta, jakaa sen sijaan mielipiteitä. Keskeinen vähemmistöpolitiittinen kysymys katsomusopetuksen osalta kuuluu: halutaanko koululaitoksessa *opettaa* vähemmistöjen oikeutta oman kulttuurisen ja uskonnollisen identiteettinsä säilyttämiseen vai *toteuttaa* sitä käytännössä?

Kirjallisuus

- Kansallisbiografia II -toimituskunta, Moninainen Suomi. Kansallisbiografia II -toimituskunnan esipuhe 2010. Verkossa: <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/?p=24>
- Mikkola, Kati, Monikulttuurisuus ja uskonnonvapaus. Teoksessa *Yhteiskuntafilosofia*. Toim. Juha Räikkä. UNIPress, Kuopio 2010, 156–174.